

ANTON HOLBAN **JOCURILE DANIEI**

Prefață
Daiana Gărdan

TESTAMENT LITERAR

Discuția asupra cărților mele s-a încheiat de multă vreme. Dar am pus în ele, în *Ioana* mai ales, tot ce am gândit asupra literaturii, de totdeauna, de când am început să citesc, copil, neobosit, tot ce-mi cădea în mână, și până m-am obișnuit să judec, să compar, să combin lecții venite din diferite părți. Sunt probleme care m-au preocupat în timp ce scriam ultima carte, ascunse, desigur, căci nu puteam face aluzii la ele, dar la care mă conformam. Nu întotdeauna am parvenit la o siguranță. Poate altcineva va fi în stare să mă clarifice. Transcriu unele observații făcute cu ocazia celor ce am scris, voind să aduc unele lumini unor locuri care pot părea obscure, și pentru a discuta câteva chestiuni de artă.

O moarte care nu dovedește nimic este un roman dinamic, *Ioana* este un roman static. Iată prima distincție dintre ele. Bineînțeles, a doua oară voi avea mai multe calități de amănunt, profunzime, rezultatul experiențelor. Dar altceva mă interesează: ce e superior în literatură, dinamicul sau staticul? În prima carte: ce se întâmplă cu eroina? A murit? Îl înșală pe Sandu? Oscilația între două bănuieli. Curiozitatea lectorului va

fi susținută până la ultimul rând. Și mai departe dacă se poate. În *Ioana* se cunoaște intriga de la început. Nicio surpriză. O temă care trebuie să capete, în diferitele pasaje, cât mai multe forme. După cum Brahms, pe o temă a lui Händel, inventează o serie de variații. Subiectul nu mai are nicio valoare, numai lucrul. Pe care să aleg dintre cele două forme de artă? Lectorul mediocru va prefera dinamicul. Curiozitatea lui va fi satisfăcută. Staticul este obositor. Trebuie un efort pentru a observa că ai renunțat de bunăvoie la orice spectacol, că te mulțumește numai jocul amănunțelor. Staticul are și un înțeles mai adânc pentru acei care nu socotesc literatura numai ca un divertisment, și cred că este expresia vieții celei mai intime. Nu mai inventezi nimic, căci orice evoluție, combinare de fapte, presupune o invenție. Jocul transformărilor noastre interioare este prea ascuns ca să-l sesizăm, după cum știm cu toții că îmbătrânim, dar numai la distanță observăm schimbarea, și nu vom sesiza clipă de clipă cum se îndeplinește această schimbare. Când acțiunea este statică, avem o enumerare de observații de care suntem absolut siguri, că sunt înțepenite, și nu în devenire. Deci este o artă care prezintă garanții de adevăr. Modele celebre se găsesc, în romanele lui Balzac, de la primele rânduri, de la descrierea orașului, a străzii, a casei în care va trăi personajul central, știm că vrea să ne dea un sentiment precis conturat: baron Hulot, Père Goriot, Grandet. La fel, în piesele lui Molière: Harpagon, Tartuffe, Mr. Jourdain. Intriga este întâmplătoare, menită numai să dea relief unui sentiment. Grandet, în toate scenele, în discuțiile cu fiica sa sau cu cunoscuții, înainte de moarte, va rămâne

un avar. Și Julien Sorel trăiește o serie de aventuri, numai ca să-și desăvârșească temperamentul lui de ambițios. Adnotațiile lui La Bruyère sunt făcute ca și cum oamenii ar rămâne identici, oricât timp ar trece peste ei. Și Proust studiază apropiat oameni care rămân cu aceleași caracteristice. Se descopăr deodată bătrâni, dar nu asistăm la clipele când se petrece această îmbătrânire. Mai împede: o carte dinamică presupune că te ocupi numai de lucrurile exterioare oamenilor, căci numai întâmplările se pot petrece în salturi. O carte statică te obligă a rămâne înăuntrul oamenilor.

Am spus: am vrut să mă prezint cât mai adevărat. Nu mai cred în artă pentru artă. Viața este prea scurtă și prea grea pentru ca să faci astfel de sacrificii. A căuta să te exprimi perfect, retrăgându-te apoi din esența operei tale: iată un gest greu de făcut. Într-o carte de istorie literară, scriitorii se înșiră ca mărgelile pe sfoară, se încadrează în câteva date, dar se omite faptul că au fost oameni. Viețile romanțate vor să suplinească această omisiune. Dar viețile romanțate inventează, sunt artificiale și vor să ajute numai pe lectorul grăbit.

E mai normal să profiți de literatură pentru a-ți face portretul interior și a căuta să-ți prelungești existența. Așa se explică opera lui Marcel Proust. Bineînțeles, poți să te ocupi de tine fără să fii romantic de proastă calitate. La Proust, persoana întâi nu presupune un lirism pueril. Tot ce am scris (chiar dacă am văzut mai puțin clar la început) este rezultatul propriilor experiențe. Clasicii credeau că o producție literară trebuie să pornească de la observație, dar renunțau să

se arate pe ei. Proust mă învață că, la observația celor de primprejur, pot să adaug și observația asupra mea. Sandu din ultimele două romane există adolescent sub numele de Mir el în *Romanul lui Mirel*, sau copil, numit Coca, în *Oameni feluriți*. (Domnul Șerban Cioculescu a observat în parte.) Și alte personaje se pot recunoaște. Există Ortansa în *Oameni feluriți* și în *Romanul lui Mirel*. Cu toate că la început am crezut că e bine să ascund aceste lucruri. Stratagema: am dat același nume unor personaje diferite. (Irina din *Oameni feluriți* și Irina din *O moarte care nu dovedește nimic*; Ioana din *Romanul lui Mirel* și Ioana din romanul cu același nume.)

Cărțile aceluiși autor se influențează între ele. Recunoaștem pe același meșter care desăvârșește, mai bine sau mai rău, aceleași preocupări. E suficient un roman al lui Balzac, ca să-i cunoști și celelalte romane. O poveste de dragoste impresionează, iei parte la toate peripețiile ei, te doare când autorul este îndurerat. Dar încă o poveste de dragoste! Și încă una! Cum se poate! Nu mai poți crede nici în cea dintâi. *O moarte care nu dovedește nimic* și *Ioana*, pentru cineva care le-ar citi împreună, ar avea accente mai puțin chinuite. Și acum, când mă căznesc să înfățișez *Jocurile Daniei*, un prieten mi-a spus: „O femeie pentru o carte! Ai putea întrebuința mai multe femei pentru o singură carte.” Dacă toate cărțile ar fi apărut deodată, și ar fi fost, ca la Proust, rezultatul unei vieți care s-a terminat dureros, și tot timpul cât ai trăit facil este răscumpărat (orice moarte răscumpără, de altfel), poate că pentru cititor ai fi mai serios. Căci și la Proust au fost prinse,

de-a lungul timpului, diferite siluete care nu s-au amestecat între ele, n-au fost comparate, o amintire n-a folosit la chinurile noi. Povești de sine stătătoare, colorate diferit, având însă același erou: Gilberte, duchesse de Guermantes, Albertine. Odette e lăsată pe seama lui Swann, dar unele accente ne asigură că Marcel n-a fost numai un străin care a aflat o istorie a altuia. Și apoi celelalte fete „en fleur”.

Și poezii au tot felul de muze. Ronsard: Cassandre, Marie, Hélène.

Cred în valoarea observației, ca primă sursă a literaturii, așa cum preconiza Boileau. Nu încerc numai să refac evenimente, anecdote, ci gesturi care pot caracteriza. Un exemplu: eram la operă, la un spectacol cu *Parsifal*. De-abia se ridicase cortina și, lângă mine, un domn desfăcea un pachetel cu bomboane ca să mănânce el și să le servească pe două doamne care-l întovărășeau. Eram dezolat, căci trebuia să începă foșnitul hârtiei și ronțăitul bomboanelor. Dar, printr-o mișcare greșită, o bomboană a căzut jos. Și atunci, domnul, în întunericul sălii, a căutat să găsească bomboana, aplecându-se și cercetând cu mâna podeaua. Cu o mână, cu cealaltă, cu amândouă. Renunțare, și apoi din nou cercetare. Bomboana, o caramelă, rămânea de negăsit. În dreapta scaunului, în stânga, pe dedesubt, prin față, în timp ce ochii domnului continuau să urmărească spectacolul. Așa s-a întâmplat în tot lungul actului întâi din *Parsifal*, care durează vreo oră și jumătate.

Uitasem de muzică, urmăream cu aviditate starea lăuntrică a vecinului meu. Era grotesc și tragic, ca

Charlie Chaplin. Când s-a aprins lumina, în timp ce se aplauda, primul gest al domnului a fost să se ridice și să-și caute bine bomboana, pe care, în sfârșit, a găsit-o.

Iată o observație. Pornind de aici, crezi un om. Cam caricatural poate, îl reduci pe om la o singură facultate, cum a făcut Molière sau cum cerea Taine. Nu se face astfel un om, ci numai un personaj literar. Adică un simbol. Dându-i încă o însușire (Harpagon, avar și îndrăgostit), iarăși e prea puțin, chiar dacă admiti unele contradicții în erou. Trebuie să ai multe aspecte. Nu te teme de confuzii. Nelămurirea ajută la profunzimea (superbul *Jude L'Obscur* al lui Hardy). Din pricina simplificării, modelele *Memoriilor* lui E. Lovinescu au putut să protesteze (lăsând la o parte puerilitatea vanității jignite).

Din dorința de a-i surprinde pe oameni a ieșit *Oameni feluriți* și, mai târziu, *Parada dascălilor*. De altfel, siluete s-au găsit și în celelalte două cărți. Proust, când se ocupă de alții, nu creează. Găsește o caracteristică nu întotdeauna esențială și insistă pe dânsa la nesfârșit, ca și cum un om ar avea o singură caracteristică. (La Caragiale se reduce până la „Aveți puținică răbdare“.) Andrée e darnică, dar îi place să facă ea darul. Imediat ce altul face generozitatea, ea e nemulțumită. Atâta tot, și de o sută de ori se repetă această trăsătură.

Am renunțat la cei dimprejur și m-am ocupat de persoana întâi. De ce ar fi persoana întâi mai obositoare decât persoana a treia? Și de ce persoana întâi presupune neapărat romanesc? De altfel, nu utilizam o contrafacere, vreun caiet găsit. Eram mulțumit să mi se dea un prilej să mă ocup de mine, căci cu mine sunt obligat să trăiesc tot timpul, până ce comedia vieții

mele se va termina definitiv. Aveam și puțința să mă cunosc mai bine în felul acesta. Pe Sandu puteam să-l fac cât mai complicat. Trăsăturile cele mai potrivnice puteau exista în el. Deoarece luciditatea joacă un rol important, el își va permite toate confesiunile. Sunt contradicții, n-are nicio importanță. Tot ce se găsește în sufletul lui, pe care o intrigă întâmplătoare [il] pune în mișcare. Nu trebuie însă să se creadă că autorul și Sandu se suprapun perfect. (Nici Marcel și Marcel Proust.) Autorul a rămas stăpân pe destinele lui Sandu. El a lucrat să proporționeze diferitele instincte ale lui Sandu. Și poate s-a priceput uneori să-l inducă pe lector în eroare. Un om care este lucid tot timpul și care exclamă pe neașteptate impresionează, este neapărat crezut. Pentru ca Sandu să nu-și facă mărturisirile la întâmplare, a fost munca mea cea mai grea, dar și cea mai subtilă. Cred că numai printr-o cercetare minuțioasă a textului aș putea arăta toate aceste intenții. Dar cum nu mi-a pus nimeni nicio întrebare, e suficient numai să sugerez chestiunea.

Mi s-a atras atenția verbal de cei care mă știu de aproape și recunosc personajele transcrise de mine, că arta la care aspir este lipsită de fantezie. Desigur, dar Lilli și Mary din *Romanul lui Mirel* sunt complet inventate, și sunt amatori de intrigă acei care caută persoane îndărătul acestor nume. (Indiferent dacă alte personaje din aceeași carte sunt apropiate de realitate.) Totuși, din *Romanul lui Mirel* trebuie reținut mai ales Tololoi, ieșit numai din observație. Cred în el și acum.

Pentru un străin lipsa mea de fantezie nu poate constitui un defect. Și dacă trăiești lângă scriitori

ilustri? Și Orgon din *Tartuffe*, în secolul unei arte abstracte, a avut un model... Termin cu o întrebare, care poate rezolva multe nelămuriri: Proust, exemplul meu veșnic, are fantezie sau nu?... Important este numai să alegi ceea ce este caracteristic din bogăția de fapte care ți se oferă. Fantezia constă să combini aceste detalii pregnante. Căci, prin observație, nu înțeleg fotografie. Și Jean, eroul din *Oameni feluriți*, poate fi recunoscut în amănunte. Dar, prin îndepărtarea a tot ceea ce e de prisos, el poate să aibă viața lui proprie.

Trăim, în literatură, sub semnul dificultății. Rezultatul concentrării, al meșteșugului care trebuie să joace primul rol. Sunt impregnat de această atmosferă. Lectura mea asiduă a spiritului francez, clasic prin excelență, m-a ajutat să-mi alcătuiesc această personalitate. Poate că există și ceva organic în noi, căci mi-aduc aminte că-l savoram pe La Fontaine înainte de a-l înțelege. Nu sunt sigur nici acum că pot să prind toate armoniile pe care le desfășoară versurile lui Racine, sensibile numai pentru o ureche franceză, și totuși am citit de prea multe ori fiecare piesă, cu emoție, ca să cred că Racine a fost pentru mine numai o sugestie. De la clasici la modernii care vor să continue pe clasici, Mallarmé și Paul Valéry. Nu m-au iritat ei decât văzându-i prefăcându-se spontani într-o operă care era rezultatul celor mai ascuțite combinații. Pe romantici, în schimb, i-am citit cu greutate. N-am reușit să admir o poezie în întregime de Victor Hugo. Și am avut bunăvoință. Cu atenție am citit unele volume ale lui, dar fără niciun rezultat. Aceasta poate pentru că nu trebuie să examinezi fiecare vers al lui Hugo, ci să te lași cuprins de mișcarea ansamblului. Dar nu pot fi

un lector care nu ține seama de amănunte, după cum savurez prospețimea unui râu, dar mă depășește un fluviu și nu pot găsi puțină apă ca să-mi răcoresc fața. Nu-mi place *Booz endormi*.

Am prea mulți potrivnici, ca să socot că am dreptate. Dar am parvenit și am destulă siguranță în mine, ca să-mi mărturisesc gusturile. Mă supără platitudinile (Oh! Acel „C'est l'heure quand les lions vont boire“!) și mai ales pentru că fiecare idee are nevoie de atâtea versuri ca să fie exprimată.

Marcel Proust nu mi se pare că este diluat. Bogăția nu înseamnă diluare. Fiecare pagină conține observații prețioase. Iar dacă sunt repetiri (ex.: suferința lui Marcel dacă mamă-sa nu-l sărută înainte de culcare), la fel nu le suport. (Studiul meu asupra lui Proust arată că admirația nu-mi este deplină.) Aceleași preferințe le am și în literatura românească. Poate pentru asta mai ales îmi place H. Bonciu. El îmi arată că valoarea primă a cărților lui este experiența umană, pe care câțiva nepricepuți o consideră drept poză. Și îmi explică cum sub fiecare eveniment literar se ascunde câte o întâmplare adevărată, iar scriitorul n-a făcut decât să combine întâmplările și să aleagă cuvintele. (Propun să se facă paralela între H. Bonciu și capitolul *Înmormântare cu armăsari* din *Icoane de lemn* de Argezi.) Pentru această concentrare prețuiesc unele versuri de Eugen Jebeleanu. Distincția între restrângere ca o necesitate organică, și numai ca un joc de om deștept, mă pricep să o fac, după cum știu că o coardă la un instrument sună fals sau adevărat.

Personal, nu sunt în stare să lungesc scenele. Observațiile cele mai pline de sens le transcriu numai